

Találkozások

1968 áprilisában vagy májusában megkeresett a Köznevelés főszerkesztője. Azt kérdezte, volna-e kedvem a szerkesztőségben dolgozni. Persze, hogy volt; ez nagy emelkedést jelentett: a battonyai gimnáziumból a Művelődésügyi Minisztériumba (akkor ott készítették a Köznevelést). De ki találta ezt ki, kérdeztem magamtól és tőlük. – Gáspár László, mondták. – Hisz ismered.

gen, ismertem. Együtt jártunk a budai képzőbe, pontosabban egy időben, csak más-más évfolyamra (GL eggyel fölöttem a Lakits Pál osztályába, amelyről a képzőben legenda keringett). Később jött át a gyulai képzőből, talán harmadéves korában. Már akkor úgy kezelték, mint a jövő ígérését, kiváló elméleti pedagógust, tanulmányi versenyek győztesét.

Mégsem tanult tovább (amit nem értettem, hisz nekem minden célom az volt). Helyette kikerült a gyakorlatba, az Úttörő című laphoz, ott ismerkedett meg a feleségével, Evel. Nem emlékszem, kitől tudtam mindezt – talán éppen tőle magától.

A hírek ellenére, amik körötte szállongtak, GL csöndes és szerény volt; szerénységén csak a határozottsága (elszántsága?) sugárzott át. Valahányszor találkoztunk, elfogódottnak éreztem magam, mint akit rajtakapnak, hogy nem ott van, ahová illenék, vagy nem illik hozzá, amibe beleártja magát. Pedig GL sohasem akart „leleplezni”. És mégis érezte, hogy valódi pedagógussá a munka frontján válunk – az iskolában –, aki nem onnan jön vagy nem oda tart, nem hiteles. Emiatt, mondta, nem tanult akkor tovább (később mégis pótolta, egyetemi tanulmányokkal, amikkel rendszerint nem értett egyet, vélt vagy valódi kudarcait pedig csöndes szkepszissel tűrte). Annál is inkább, mert akkor épp ő sem dolgozott iskolában. A Tankönyvkiadó szerkesztője lett. Ott találkoztunk megint. Mindjárt szervezett is nekem egy könyvet – könyvet! kiadónál! – a sorozatban, amelyet maga szerkesztett (ezt aztán, tán kisebbségi érzésből, sohasem írtam meg), és ezt minisztérium-szerte el is újságolta.

Föl voltam karolva, akkor még nem tudtam, mennyire. Annyira, hogy amikor fölköltöztünk Pestre (visszaköltöztünk, kellene mondanom, de nem mondom, mert nem volt hová vissza), GL följánlotta, hogy lakjunk náluk. Villamossal hosszan dőcögtünk Kispestre, ott buszra szálltunk át. Jártam már arra, az 51-es az Alkotmány utcai lakásunk közelében állt meg, Pestlőrincen pedig templomunk volt (udvaroltam is oda). Ilyen messzire azonban még sohasem vetődtem, egészen Pestimre határába. Leszálltunk a Nagyenyed utcánál, és egy kis beszélgetésre a sarki kocsmába mentünk.

GL arrafelé is otthonosan mozgott, akárcsak a minisztériumban. Még köszöntötték is, amikor beléptünk. Elmesélte, hogy Szentlőrincre készül, újabb iskolakíséreltre. Vele megy majd a családja – E. és a három gyerek –, a ház pedig üresen marad. Vegyem ki úgy, ahogy van, s ha lehet, fizessem ki, mondjuk, egy évre előre. Hatezer forint, ugye, nem lesz az sok? Fölálltunk, köszöntünk, indultunk, mentünk, mentünk. Falusias környék, családi házak, színes kerítések, előkertek, kutyák. Elhagytuk a Brassó utcai laktanyát (benne orosz katonák). Ott már nem volt nevük az utcáknak, csak számuk. A 636. utca túloldalán kukoricás. A 4. számú házban (a szomszéd udvarban sufni, benne fiatal házaspár gyerekekkel) laktak G-ék. Leültünk a fehérre meszelt, savanykás szagú konyhában. E., akit akkor ismertem meg, meghallgatta a frissen kötött alkunkat, de korántsem volt boldog, sőt. Látszott, hogy jóval idősebb GL-nél, fáradt és hajsolt (akkor ennyit fogtam föl), de sokkal józanabb. Miért nem a Brassó utcai iskolát? – kérdezte többször is L-től. – Azt is följánlották. GL csöndesen, de konokul azzal érvelt, hogy egy igazi mű-

helyért el kell menni, messzire. E. nem akart. GL végül rászánta magát, és kimondta, hogy a házat már ki is adta. Kettejük közé szorultam.

GL a megállóig kísért, és megvárta, míg megjön a busz. Közben elmondta, hogy a házassága válságba került, és hogy megmentse, vissza kell térnie az iskolába. Ott majd együtt lesznek, ő, E., meg a gyerekek. Idővel megszokják, és újból egymásra találhatnak. Köszönte, hogy segíték neki ebben. Közben megjött a busz, és visszavit a városba. Egy álomvilágból vissza a valóságosba, amiben nappal mindketten éltünk. Illetve GL már csak félig.

Ő aztán kiköltözött – kirakta az udvarra a képtelenül szegényes bútorukat –, mi pedig, nem sokkal többel, 1969 nyarán beköltöztünk. Ugye, nem baj, kérdezte L, ha a kert végében, ott, abban a kis házban egyelőre bent maradna az anyósa. Nem sok vizet zavar. Hát nem is. A két év alatt, amíg ott laktunk, tízszer ha láttuk. É, akiben több volt a fogékonyság a helyzet iránt, mint bennem, próbált barátkozni, vagy legalább ismerkedni velem. A néni azonban visszamenekült a házba, és egy-egy ilyen kísérlet után napokig az ajtót sem merte kinyitni.

És rövidesen megjelent E. Először csak megérdeklődte, hogy minden rendben van-e, aztán fölvetette, hogy esetleg visszavinné egy-két bútorát. Majd kézenfogta a gyerekeit, és úgy jött, hogy bekérezkedjék. Előbb nekünk mondta el, aztán pedig a szomszédoknak, hogy milyen lehetetlen helyzetbe került. L. kiüldözi őt Szentlőrincről, eladta a feje felől a házat, elválasztja a gyerekeitől – és ráadásul valaki lopja a párnájából a tollat. Azzal hagyott ott minket, hogy még visszajön. Jött is. Egyszer az ajtó előtt, a tornácon vetett maguknak ágyat.

Én L-t kerestem, É. a szomszédokat. Kiderült, hogy E. már évek óta orvosi felügyelet alatt áll, jelentkeznie kellett volna az ideggondozóban, de bejelentés nélkül tűnt el, többször is kereste már a mentő. Ez aztán mentette a helyzetet – úgy, ahogy –, E.-t és a sérült gyerekeit az édesanyjával együtt gondnokság alá helyezték, GL pedig megmondta, hogy elvált.

Ahogy ezeket írom, megint ellentétes érzések kavarnak föl bennem. L-nek és E-nek ez már a második futása volt. Az elsőt Mezőhéken maga is megírta, azt pedig, ahogyan a valóságban végződött (megfenyegették, rájuk törték az ajtót, ablakot, és a téesz kiüldözte őket), közös ismerőseinktől hallottam. Nekik sikerült visszahozni őket Pestre, állást szerezni a kiadóban, és a kukoricás mellett salaktéglából házat építeni kalákában G-éknek. Ez, amibe akarva-akaratlan belekeveredtem, a második futás kezdete volt. S az első család vége.

*

Hogy milyen szerepet játszottam én mindebben, pontosan nem tudom (L-t pedig már nem lehet megkérdezni). De hogy gyászosat, azt tudom. A megállapodásunk egy évre szólt – annyi idő alatt akartam lakást szerezni –, de megkezdődött a második év is, mi pedig még mindig nem költöztünk ki. Nem volt hová. L mind türelmetlenebbül sürgetett, mind elszántabban. Egyre hivatalosabb fölszólításokat küldött, én pedig egyre csak kitértem előle. Ez aztán évekre beármékolta a viszonyunkat, és megnövelte a távolságot köztünk. Az én kisebbségi érzésemet velem, és az ő fenntartásait velem szemben. (É. szerencsére távolabbról nézte és józanabban követte ezt az egész birkózást.) Megkönnyebbültem, amikor újra találkoztunk. Ez 1986-ban volt.

GL akkor már országos név volt, iskolakísérletét szárnyára kapta a pedagógiai és a nem pedagógiai sajtó. Bár a magyarázatai a marxizmushoz kanyarodtak vissza (a szocialista pedagógiához, ahhoz a bizonyos makarencói pedagógiához), volt bennük valami – a self-made man, a Naturbursch és a harmadik utas különös keveréke –, amire az átmeneti kor pesti értelmisége élénken reagált. Akik a hivatalos és egyre komolytalanabban kezelt marxizusból menekültek, éppúgy megtalálták GL-t, mint akik a tanügyi nénik és bácsik iskolájától akarták megkímélni a gyerekeiket. L. közben vívódott a szentlőrinci körülmények szorításában, amit, mint lenni szokott, részben, sőt jó részben maga idézett elő. A pedagógiai isten országát, amit még egyszer föl akart építeni, szakítások tarkították; kezdeti hívei és rajongói idővel szembefordultak vele (és ezt a sajtó nyilvánossága előtt tették), a szentlőrinci szülők pedig, ahogy a szülők szokták, nem méltányolták a kísérlet grandiózus ívét, hanem a gyerekeik továbbtanulását kérték számon. L összeroppan.

Ekkor – az infarktusból éppen fölépülve, országos hírnévvel, de megtépázott nevelői hittel – jóakarói a pécsi egyetemre menekítették. Ott találkoztam vele. Elmondta, hogy akadémiai doktor, egyetemi tanár (és újra boldog apa, boldog férj, jó volt ezt látni). Az egyetem azonban nem közege, mert nem fogadta be a szentlőrinci iskolát gyakorlójának, és nem hajlandó a kísérletéhez pedagógusokat képezni. Szóval mennie kell.

A rektor (O. M.) és a bölcsészkar (Sz. Gy. és B. A., akik mindnyájan tehetetlenül álltak a jelenség előtt) keresnek valaki mást, és ő engem javasolna. Ezzel látogatott meg az akkori Oktatáskutatóban, ahol amúgy sem éreztem túl jól magam. Hívtam ebédelni, s ahogy a liftre vártunk, a hajlott alakját néztem. Megőszült, „megemberesedett”. Az arcán egyszerűség, a hangjában csönd és béke volt, és nekem hirtelen a Karamazov-testvérek jutottak az eszembe. A szent, igen, itt állt, és várt a liftre.

A kísérlet folytatódik, mondta, ideje újra munkához látni. Az egyetemen csak vesztette az időt. Újra iskolát kapott – ettől lázba jött (a maga csöndes módján) –, letárgyalta, megnézte, megvan. Sarkadon lesz igazgató. Egy kísérleti középiskola (már nem általános, az idők mégiscsak változtak), egy gimnázium.

Az én pécsi vállalkozásomból nem lett semmi, az ő sarkadi vállalkozásából annál több. Hiába tartóztatta a tanszéke, hiába kérlelte a felesége, szép barna, komoly asszony, szerető kislány. Ingázott Szentlőrincről, vagy Pécsről, ahol lakott, Dunán-Tiszán keresztül Sarkadra, iskolát alapítani. Ott kell lennem, magyarázta – csöndesen, konok lázban égve –, mennél több időre, szedem össze a tanári kart, együtt dolgozzuk ki a tantervet. A tanári kar egy részét, Trabantba ülve, hetente vitte-hozta Pécsről Sarkadra. Ráment mögötte a család, öngyilkos lett a szép barna asszony, L-nek mennie kellett, már menekülnie. A megváltást most Sarkadon kereste.

A gimnázium a kisváros közepén áll, az ötvenes vagy hatvanas évekből származó csúnya „modern” iskolaépület. Körötte udvar, kert, elhanyagolt, gazos. Mezőhékre sohasem jutottunk el, csak mindig elmentünk mellette. Itt most megálltunk egy poros nyári délután. A hely, a megváltás helye csöndes volt, mondhatnám, kietlen. Így nyár utóján gyerek még sehol. Semmi sem mutatta a nagy vállalkozást, csupán az iskola nevét olvashattuk le a kopott tábláról. A templom mögötti téren, szemben a helytörténeti múzeummal (benne a híres *Márki Sándor* emlékeivel találkozik a meglepett látogató) markáns nemzeti jelkép: egy napjainkhoz igazított első világháborús emlékmű. Rózsák a presszó előtt. Sarkad mit sem tud a megváltásról. Ránk bízta, pedagógus emlékezőkre.

*

A harmadik találkozás legalább olyan váratlan volt, mint az előző kettő. Bejött a tanári szobába, amit P. Á-tól örökölttem, leült, és azt mondta: Én nem haragszom rád.

Nem haragszom rád – csöndesen és konokul mondta, ahogy megszoktam tőle, de az évek során, amik össze is kötöttek, meg el is választottak minket, fölgülemlett fenyegető csöndességgel. Én, már mint frissen kinevezett tanár a debreceni egyetemen, és ő, ugyancsak tanár, most Békéscsabán.

Nem haragszom – de miért is kellett volna? Nem tudtam, és ez némi meglepetést okozott neki (amitől megenyhült, kissé föl is oldódott). Hát nem tudad? Az én helyemet foglaltad el itten. Csakugyan nem tudtam, sőt éppenséggel fogalmam sem volt. Én csak annyit tudtam, hogy tíz év után most megint meghívott egy egyetem – ezúttal a debreceni –, és azt hittem, hogy ez a saját érdemeimnek szól. Azt ugyan furcsálltam, hogy épp Debrecenbe hívnak – nem jártam ott, nem kötött oda semmi –, és épp a P. Á. tanszékére. De a rektor, A. N. Z. rábeszélte, habilitáltatott, kineveztetett. Ez 1994 tavaszán-nyarán történt.

A teljes történet – P. Á. kényszerű nyugdíjaztatása, tiltakozásai és sértődései, utód keresése – számomra csak később derült ki (és tulajdonképp még ma sem teljesen). P. Á., mikor már mennie kellett, GL-t kereste meg, hogy legyen az örököse. Azt nem tudom pontosan, milyen szálak fűzték össze őket, gyanítom, hogy jórészt elviék. P. Á. a fordulat után végleg kiszorult a neveléstudományból, és az új világban mintha L is vesztett volna a nimbuszából.

Fáradt volt, és a korábbiaknál is görnyedtebb. Mintha nagyon messziről figyelt volna; ez megzavart, mint mindig, ha velem voltam. Magyarázkodni kezdtem. Talán hitte, talán nem – mindenesetre megnyugodott. Azzal búcsúztunk el, hogy majd tartjuk a kapcsolatot. Akkor találkoztunk utoljára.

Megint úgy éreztem, mint eddig mindig, hogy ő hív, én a helyébe lépek, és aztán szépen kiforgatom abból, ami tulajdonképpen az övé: lakásból, állásból, karrierből. Hiába magyaráztam meg magamnak, hogy a debreceni egyetemet nem neki találták ki (ha egyáltalán való lett volna neki egyetem Magyarországon). És hiába tudtam meg, hogy P. Á. protezséját az egyetem meg se választotta, szóba se hozta volna. A zavarodottság, amely részben vonzalommal vegyült (a szent iránt), részben büntudattal (visszaéltem a bizalmával), részben pedig megkönnyebbüléssel (megint megúsztam egy leleplezést), most már végérvényesen bennem marad. Végérvényesen itt lebeg köztünk.

*

Annál is inkább, mert az utolsó találkozás – s nekünk ez az volt – újra értelmezi az öszszes addigit. Nekünk volt még egy utolsó utáni is, hogy úgy mondjam.

L, hogy nem kapta meg a P. Á. tanszékét, Békéscsabáról újra Pécsre készült. K. D. hívta oda őt, részben mert nagyra tartotta, részben mert az új szabályzatok szerint szüksége volt rá (a rangjára, a minősítésére). L vállalta, és örömmel készült újra Pécsre. Az utcán azonban hirtelen rosszul lett, és mire a felesége orvoshoz tudta vinni, a szíve végzett vele.

A temetésén nem voltam ott. Azért, magyaráztam magamnak, mert nem vagyok temetőjáró (anyám halála óta kerülök, ha lehet, minden temetőt). És be kellett vallanom, a hívek és rajongók miatt, akik megjelentek. L közönsége, ezt egyszer-másszor alkalmam volt megtapasztalni, annyira más volt, mint az enyém, hogy a kívülről és betolakodottság érzése mindig elfogott. Mindez egy temetésen – nem, ezt nem tudtam elképzelni. A Békés-malomvégi temetőbe temették, nem messze a dobozi gátórháztól, ahol született.

De a lelkiismeret nem hagyott nyugodni, így hát rábeszéltem E-t, hogy mégiscsak látogassuk meg. Nem nagy vállalkozás, Szarvason nyaraltunk, belefért egy békési kirándulás. Nagyon meleg volt, amikor elindultunk, de É beletörődött, hogy nekem is vannak nosztalgiaim. Eljutottunk a békési benzinkútig. Ott eltévesztettem az utat. Nem tudtam, merre kanyarodjak, és nem akartam kérdezősködni. Úgyhogy vissza kellett menni a benzinkúthoz, ott biztosan tudják, hogy merre van a temető. Közben a meleg odalett, viharfelhők tornyosultak, besötétedett. Ahogy kihajtottunk a benzinkúttól az útra, egy-két kövér csepp is esett. Mire a temetőt megtaláltuk (megint eltévedtem, a gátról kellett visszafordulnunk), már zuhogott, ahogy nyári zápor csak tud. Porzott az út, a levegő a nagy esőtől homályossá vált, alig láttam. Lassabban kellett menni, a kocsis ablaktörlője nem is győzte. Valahogy mégis megtaláltuk a temetőt, lefordultam az útról, és megálltam a temetőőr házájánál. Senki sem volt ott, akit megkérdezhettem volna, de legalább a zivatar csöndesedett. Kiszálltunk megkeresni a sírt.

Alig hogy elindultunk, egy csattanás hallatszott, aztán pedig kétszeres erővel kezdte rá megint. Pillanatok alatt bőrig áztunk, futottunk vissza a kocsihoz. Ahogy beültünk, elcsöndesedett. É. nem akart már menni sehová, csak haza. De én még egyszer próbálkoztam.

Most jobb kéz felé indultam, gondoltam, végignézem az új sírokat, ott kell lennie L-nek valahol. De tíz lépést se tettem, megint megdördült az ég. Újra ömleni kezdett. Egy pillanatra azt sem tudtam, hol hagytam E-t és a kocsit.

Így fordultunk vissza a malomvégi temetőből, hogy hagyjuk nyugodni L-t. Ahogy távolodtunk tőle, lassan megnyugodott az idő. Mire visszaértünk a főútra, kisütött a nap. Egy percre megfordult a fejemben, hogy mégiscsak visszamegyek. De É. az égre mutatott. Az alján még mindig ott gyülekeztek a felhők, fenyegetően.

Kozma Tamás